

Federico Ribas Montenegro: A sombra dun esquecemento

Xaime Toxo

O día 3 de outubro de 1936 Federico Ribas chega a Buenos Aires procedente de Galicia acompañado da súa muller, a parisina Georgina Clotilde Bousange, no buque británico de pasaxe *Highland Monarch*.

O rexistro CEMLA (Centro de Estudos Migratorios Latinoamericanos) ofrece os seguintes datos de desembarque: Ribas Montenegro, Federico; idade, 45 anos; estado civil, casado; nacionalidade, española; profesión, artista/debuxante; data de arribo, 1936/10/03; buque, *Highland Monarch*; porto de procedencia, Vigo.

Abandonara Bueu horrorizado pola brutal persecución e represión que o Golpe de Estado militar fascista do 18 de xullo desencadeara entre aqueles que simpatizaban e defendían a legalidade republicana. Entre eles os seus amigos do que denominamos **O Grupo de Bueu**, persoas de recoñecido prestixio intelectual, artístico e literario que coinciden en Bueu e na con-

torna da vila en períodos temporais de variable duración no anos 1934, 1935 e 1936.

Podemos considerar que o núcleo do grupo estaría composto por: Rómulo Gallegos, Johan Carballeira, Gonzalo Torrente Ballester, Maruja Mallo, Alberto Fernández, José Suárez e Federico Ribas. Refírome a el como núcleo central porque outras persoas, de distintos ámbitos profesionais e culturais, teñen varios episodios anecdóticos de estadias en Bueu debido a relación que manteñen cos compoñentes deste grupo principal, por poñer un exemplo: Carlos Velo, Gonzalo Barrios ou Andrés Iduarte.

Federico Ribas

Federico Ribas é o primeiro de todos eles en “exiliarse”, aínda que debemos

ter en conta que Rómulo Gallegos, venezolano de nación, regresara ao seu país en xaneiro de 1936, reclamado polo novo goberno democrático para facerse cargo da carteira ministerial de Instrución Pública. Despois de Federico Ribas, exiliaríanse en Buenos Aires Maruja Mallo e José Suárez.

Johan Carballeira, alcalde republicano, xornalista e poeta, será executado no mes de abril de 1937.

Alberto Fernández “Mezquita” foxe a Portugal e refúxiase na embaixada de Chile en Lisboa. Estivo un tempo detido pola PIDE e logo consegue viaxar a Venezuela.

Gonzalo Torrente Ballester, muda de ideoloxía e de bando e pasa a encadrarse nas filas do partido fascista Falange Española.

O Highland Monarch

No Grupo de Bueu danse dúas tendencias creativas: a literaria e a plástica/fotográfica. Á primeira pertencerían Rómulo Gallegos, Torrente Ballester e Johan Carballeira; á segunda, Maruja Mallo, Federico Ribas e José Suárez.

Neste traballo ímonos ocupar desta segunda tendencia, a plástica/fotográfica, e especificamente de Federico Ribas, en concreto do seu traballo **AS 6 ESTAMPAS DA REPRESIÓN EN BUEU**.

Gonzalo Torrente Ballester

José Suárez

Debemos ter en conta que todos eles na altura que tratamos, 1936, eran xa persoas cunha ampla traxectoria profesional ás súas costas e cun recoñecemento fóra xa de calquera dúbida sobre a valía e o talento demostrado a través de obras realizadas e expostas, publicacións, premios e participación en certames internacionais.

Xohan Carballeira

Xa que logo, a importancia do Grupo de Bueu é múltiple, polimórfica, poliédrica; un sen fin de fíos que tecen unha nutrición de araña que vai do persoal ao político, do local ao cosmopolita, dar arte nova á vangarda pasando polas novas correntes do formalismo e as estéticas triunfantes após da revolución soviética, as influencias do surrealismo e a revisión actualizada da tradición literaria no caso de Carballeira e o modernismo e o experimentalismo no de Gallegos e Torrente.

Federico Ribas xa tivera unha primeira estada en Buenos Aires no período comprendido entre os anos 1908 e 1912, o seu regreso a Europa nese últi-

mo ano faino para instalarse en París e no ano 1916 regresa a España para vivir entre Madrid e Bueu.

En Madrid, Ribas, ademais de conseguir un prestixio profesional de enorme magnitude, e facerse cos premios máis senlleiros no ámbito do deseño publicitario, participa activamente na vida social da capital e frecuentará habitualmente o mundo intelectual dos parladoiros que se celebran no Ateneo, na Casa de las Flores e La Granja el Henar. Aí, Ribas, vai coñecer, e farase amigo, da xeración de novos artistas e intelectuais galegos que estudan carreiras universitarias ou xa desempeñan oficios na capital do Estado:

Rómulo Gallegos Freire

Rafael Dieste, Pepe e Carlos Velo, Lorenzo Varela, Eugenio Granell, Cándido Fernández Mazas, Carlos Gurméndez. Con moitos deles reencontrárase anos despois en Buenos Aires e terán unha influencia estética decisiva na elaboración das estampas do terror e a represión, e de xeito singular Castelao.

A figura proteica e protectora de Ribas no exilio de Buenos Aires vai ser Constancio C. Vigil (Rocha, Uruguai. 1876-Buenos Aires, 1954), empresario, editor, periodista e escritor. Constancio Vigil contratará a Ribas como ilustrador principal da revista Atlántida e de varias coleccións de libros orientados a un público lector neno e mozo. Da editorial Atlántida foi Xefe de Debuxantes e no referente á revista Billiken, da mesma editorial para nenos, deseñou capas e debuxou en banda deseñada adaptacións de “Don Quixote da Mancha”, “A illa do Tesouro” e o “Mercader de Venecia”.

É a través de Ribas que Maruja Mallo, que chegara a Buenos Aires en febreiro do 1937, entre tamén a formar parte da plantilla de ilustradores da editorial Atlántida. Federico en Buenos Aires recupera por

unha banda, vinte e catro anos despois, a cidade abandonada en 1912, e pola outra intégrase transversalmente —el nunca tivera aspiracións políticas, non era ese o seu mundo— nun exilio ferido pola derrota, mancado polas liortas, os enfrontamentos internos, as sospeitas e as ambicións polas escasas migallas dunha influencia política que era máis fantasía que realidade.

O exilio republicano e galeguista en Buenos Aires ten a fortuna de contar coa acollida e axuda inestimable dunha emigración numerosa e organizada fundamentalmente arredor do Centro Galego, e con figuras de primeira orde no ámbito político como Castela, e no artístico/propagandístico, como Luis Seoane. Os dous van ter unha influencia decisiva na elaboración de **AS SEIS ESTAMPAS DA REPRESIÓN EN BUEU**. Castelao na orientación estética pola que Ribas

se vai decantar para realizar os debuxos, completamente afastada do que fixera ata ese intre; e Seoane como factótum e figura central da propaganda ilustrada que contra o réxime de Franco e contra o fascismo, que pairaba en media Europa, se realiza en Buenos Aires e na que participan Colmeiro, Ribas, o propio Seoane e Castela.

Mais hai unha información do que sucedía en Galicia que consideramos que xogou un papel de revulsivo moral e detonante para que Ribas botase man dos lapiseiros e emprender unha tarefa que, moi probablemente, viviu como un compromiso persoal imprescindible de realizar, mais tamén cunha dor insoportable. Non foi outra esta información que a

publicación no xornal *La Vanguardia* de Barcelona no ano 1938 dunha serie de artigos asinados por Maruja Mallo baixo o título de *RELATO VERAZ DE LA REALIDAD DE GALICIA*, publicados os días 14, 16, 21 e 26 de agosto do 38. Artigos e acontecementos que con total seguridade Ribas

Ana Mª Gómez González
"Maruja Mallo"

coñecera con anterioridade relatados pola autora de viva voz e no café Tortoni, punto central de reunión do exilio, sendo que os dous levaban en Buenos Aires máis dun ano traballando xuntos.

No último artigo, publicado o 26 de agosto, no apartado denominado *LOS MÁRTIRES*, cítase expresamente a tres persoas de Bueu que Federico e Maruja coñeceran e dos que foran amigos: Johan Carballeira, José de la Torre e Didio Riobó.

José de la Torre López, carpinteiro de ribeira na praia de Beluso, é asasinado o día 25 de setembro de 1936.

Johan Carballeira, alcalde, xornalista e poeta, como xa se dixo, foi executado o día 17 de abril de 1937.

Didio Riobo, industrial, suicídase na illa de Ons o día 3 de outubro de 1936.

Que son **AS SEIS ESTAMPAS DA REPRESIÓN EN BUEU...**

Son un conxunto de seis debuxos de carácter hiperrrealista, case con vocación —por suposto de testemuña— mais tamén de documento fotográfico, sen apenas regaña a ningunha interpretación subxectiva do que se pretende mostrar. Impónse a crueza da realidade impía dunha vileza deshumanizada. O afán de Ribas é o de exercer na práctica de forense fotográfico e mostrar en trazos perfectamente perfilados os compoñentes do terror, o medo, a persecución, o abuso e a ignominia.

No primeiro dos debuxos, nun plano case único que cubre a maioría do encadre, aparece un home morto descamisado nunha praia, na beira do mar, os pés atados, as mans con restos de cordas nos pulsos... Claramente Ribas debuxa un cadáver devolto á terra polo mar. Un mar que, sen dúbida, é o mar de Bueu, porque o perfil dos montes do horizonte son doadamente recoñecibles dende os areais de Agrelo ou Portomaor. E debemos ter en conta que Ribas está debuxando en Buenos Aires ou ben de memoria ou botando man dalgunha das fotos do seu álbum persoal.

Cada un dos debuxos vai acompañado dun texto ao dorso e un título. Neste primeiro debuxo o título é: *Galicia quedou sen mariñeiros*.

Deseño de Ribas para un xantar en 1938 da sociedade "Unidos de Bueu".

Galicia quedou sen mariñeiros

O texto ao dorso pon: *O mar galego non quere homes que mataron os feixistas.*

O segundo debuxo, aínda na traxedia, é dunha expresividade e beleza extraordinarias. Representa a unha muller cuberta por un pano na cabeza, vestida enteiramente con roupas negras que lle cobren ata as mans; ao seu carón, un neno miúdo, entristecido, acompañado dun can, contemplan o baleiro con olla-

Quen vai facer os barcos agora

da perdida. Detrás deste grupo sufrinte aparece a proa dun barco de madeira a medio facer, asomando pola porta dun pequeno estaleiro. Eles están sentados á sombra do esqueleto do barco.

O título do debuxo é: Quen vai facer os barcos agora. O texto ao dorso pon: *El hijo de José de la Torre carpintero de Ribera: -Entón se mataron a paiciño que facía as lanchas e mataron ós mariñeiros qu'iban nélas xa non comeremos máis peixe miña naiciña!*

Negra sombra

O terceiro debuxo é un xogo de sombras e realidades nun cuarto que fai de centro de detención. Un home de blusa branca, que destaca con luminosidade de certeza, as mans amarradas, contempla a un garda civil armado que o vixía e do que só percibimos a sombra proxectada na parede, confrontada á sombra que proxecta a figura do detido.

Este debuxo só ten título, que é: Negra sombra, como o poema de Rosalía de Castro.

O cuarto debuxo tamén representa un espazo de detención do que só vemos como fondo unhas paredes espidas. A figura central é un paramilitar fascista, falanxista, requete ou garda cívico, uniformado de negro, correas de coiro e pistola no cinto, con emblemas na roupa da Cruz de Santiago e o Sagrado Corazón dos tradicionalistas, que ameaza a un

O cabaleiro de San Yago

nenos asustados e a un canciño que está con el, os dous anicados e engruñados nunha esquina, onde se protexen asustados.

O título do debuxo é: O cabaleiro de San Yago. O texto ao dorso pon: *Teño fame, teño fame...Pois vai comer á teu pai que fai unha hora que é fiambre.*

Mandaron a Galicia a mouros para substituir os homes asasinados

O quinto debuxo representa a unha muller calzada con zocos, pano branco na cabeza, saia e blusa, vai cargada á forza por un soldado mouro das tropas regulares de Franco cara a un milleiral onde padece-rá unha violación. O fondo é un conxunto de árbores entre néboas de amencida.

O título é: Mandaron a Galicia a mouros para substituir os homes asasinados. O texto ao dorso do debuxo é o seguinte: *Los moros en Galicia. El moro –muchu lluvia. Mucha lluvia. Pero muchas cristianas buenas.*

O sexto debuxo é dunha extraordinaria feitura técnica, está repartido en dous planos de concepción cinematográfica. Nun primeiro plano aparece o corpo dun home executado ao pé duns troncos de piñeiro, camisa branca atravesada por un disparo no corazón e outro disparo nunha sen da cabeza, que repousa ladeada sobre o chan, mostrando un regueiro de sangue que esvara pola meixela. No segundo plano do debuxo, no alto dunha devasa, aparecen sombreados dous gardas armados, suxeitando fusís nas mans, detrás deles hai unha camioneta con máis homes armados subidos no remolque do camiión. Semella que está amencendo.

O título deste debuxo é: Com' este morreron moitos. O texto ao dorso do di: *Los de ¡Arriba España! - ¡Ese ya no volverá a pedir aumento de jornal!*

Com' este morreron moitos